

Europos Sąjungos Pagrindinių Teisių Chartija Lietuvoje: iššūkiai, perspektyvos ir reikšmė strateginiam bylinėjimuisi

**Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija
Lietuvoje: iššūkiai, perspektyvos ir reikšmė
strateginiam bylinėjimuisi**

Parengė:
Deimantė Juščiūtė

Studija bendrafinansuota Europos Sąjungos. Joje išreikštos nuomonės ir požiūriai priklauso tik autoriams ir nebūtinai atspindi Europos Sąjungos ar finansavimo institucijos – Europos Švietimo ir Kultūros vykdomosios įstaigos (EACEA) – poziciją. Nei Europos Sąjunga, nei finansavimo institucija negali būti laikomi atsakingomis už juos.

ISBN 978-609-96064-4-6

© Žmogaus teisių stebėjimo institutas, 2025

Turinys

<i>1 skyrius. ES Pagrindinių teisių chartijos reikšmė ir teisinis pagrindas</i>	5
1.1. Chartijos sukūrimas ir reikšmė	5
1.2. Chartijos struktūra ir teisinė galia	5
1.3. Chartijos taikymo ribos	6
1.4. Chartijos reikšmė strateginiam bylinėjimuisi	8
<i>2 skyrius. Praktinis ES pagrindinių teisių chartijos taikymas Lietuvoje</i>	9
2.1. Chartijos taikymas bylinėjimosi metu Lietuvoje	10
2.2. Chartijos taikymo perspektyvos strateginiame bylinėjimesi Lietuvoje	15
2.3. Lietuvos teismų praktika kreipiantis į ESTT dėl prejudicinių sprendimų Chartijos kontekste	17
<i>3 skyrius. ES pagrindinių teisių chartijos taikymas Lietuvoje ir ES šalyse: iššūkiai, ateities perspektyvos ir strateginio bylinėjimosi galimybės</i>	26

1 skyrius. ES Pagrindinių teisių chartijos reikšmė ir teisinis pagrindas

1.1. Chartijos sukūrimas ir reikšmė

Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija (toliau – ir Chartija)¹ buvo paskelbta 2000 m. gruodžio 7 d. Nicoje, tačiau teisinę galią ji įgijo tik 2009 m., įsigaliojus Lisabonos sutarčiai². Chartija apjungė pagrindines pilietines, politines, ekonomines ir socialines teises, kurios anksčiau buvo fragmentiškai įtvirtintos Europos žmogaus teisių konvencijoje (toliau – ir EŽTK)³, ES sutartyse bei valstybių narių konstitucijose ir nacionaliniuose teisės aktuose.

Pagrindinis Chartijos tikslas – užtikrinti, kad ES institucijos ir valstybės narės, įgyvendindamos ES teisę, laikytųsi vieningo žmogaus teisių standarto. Be to, Chartija įtraukė progresyvias teises, kurios apima ne tik klasikinę žmogaus teisių apsaugą, bet ir tokias šiuolaikines sritis kaip teisė į duomenų apsaugą (8 straipsnis) ir aplinkos apsauga (37 straipsnis). Be to, Chartija sujungė tradicines pilietines ir politines teises su ekonominėmis ir socialinėmis teisėmis, pavyzdžiui, darbuotojų teisėmis į deramas darbo sąlygas (31 straipsnis) ar apsaugą nuo nepagrįsto atleidimo (30 straipsnis). Tai rodo, kad Chartija ne tik apibendrina egzistuojančius žmogaus teisių standartus, bet ir juos plečia, siekiant prisitaikyti prie ES valstybėse narėse kintančių socialinių ir ekonominių sąlygų.

1.2. Chartijos struktūra ir teisinė galia

Chartija apima septynias pagrindines sritis, kurios detalizuojamos atskiruose straipsniuose:

- **Orumas** (1–5 straipsniai): teisė į gyvybę, kankinimų ir vergijos draudimas.
- **Laisvės** (6–19 straipsniai): žodžio, minties ir religijos laisvės; teisė į privatumą.
- **Lygybė** (20–26 straipsniai): teisė nebūti diskriminuojamam; mažumų apsauga.
- **Solidarumas** (27–38 straipsniai): darbuotojų teisės, sveikatos priežiūra, aplinkos apsauga.
- **Piliečių teisės** (39–46 straipsniai): teisė balsuoti ES rinkimuose, prieiga prie dokumentų, teisė į gerą administravimą.
- **Teisingumas** (47–50 straipsniai): teisė į teisingą bylos nagrinėjimą, nekaltumo prezumpcija.
- **Bendrosios nuostatos** (51–54 straipsniai): Chartijos taikymo ribos ir apsauga.

Chartijos turinys glaudžiai susijęs su ES teise ir yra pagrindinė priemonė užtikrinti, kad ES politika ir teisė atitiktų žmogaus teisių standartus. Jos struktūra taip pat atspindi EŽTK principus, tačiau daugelis Chartijoje išdėstytų teisių yra platesnės apimties.

Pagal Lisabonos sutartį, Chartija tapo ES pirminės teisės dalimi, turinčia tokią pačią teisinę galią kaip ir pačios ES sutartys (Sutartis dėl Europos Sąjungos (SEU)⁴ ir Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo (SESV)⁵). Tai reiškia, kad:

1. **ES institucijos** privalo laikytis Chartijos teisių įgyvendindamos teisės aktus ir politiką.
2. **Valstybės narės** privalo užtikrinti Chartijos laikymąsi tik tuomet, kai įgyvendina ES teisę (Chartijos 51 straipsnis). Tai riboja Chartijos taikymo sritį, nes ji negali būti taikoma grynai nacionaliniams klausimams, pvz., baudžiamajai ar šeimos teisei, nebent jie tiesiogiai susiję su ES teisės aktais⁶.

Chartija taip pat yra orientacinis dokumentas Europos Sąjungos Teisingumo Teismui (toliau – ir ESTT), kuris formuoja jurisprudenciją dėl Chartijos taikymo. Pavyzdžiui, byloje *Åkerberg v. Fransson (C-617/10)*⁷ ESTT nusprendė, kad Chartija taikoma visose situacijose, kai nacionalinės institucijos vykdo ES teisės reguliuojamus veiksmus – toks sprendimas patvirtino, kad Chartijos taikymo ribos gali būti interpretuojamos plačiai. Be to, ESTT jurisprudencija suteikia ir aiškias gaires, kaip Chartija turėtų būti taikoma konkrečiose srityse. Pavyzdžiui, byloje *Digital Rights Ireland Ltd byla (C-293/12)*⁸ ESTT pažymėjo, kad ES direktyvos, pažeidžiančios teisę į privatą gyvenimą (Chartijos 7 straipsnis), turi būti pripažintos neteisėtomis.

1.3. Chartijos taikymo ribos

Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija yra tiesioginio taikymo aktas, tačiau jos taikymo kontekstas gali būti sudėtingas, priklausomai nuo aplinkybių ir teisinio pagrindo, kuriuo remiasi bylos.

Chartijos 51 straipsnyje nustatyta, kad ji taikoma tuomet, kai ES valstybės narės „įgyvendina Sąjungos teisę“ (pavyzdžiui, vykdant ES direktyvas ar reglamentus). Tai suponuoja, kad Chartija negali būti naudojama tais atvejais, kai valstybės narės sprendžia tik nacionalinius klausimus.

Be to, Chartijos 52 straipsnis numato, kad bet kokie apribojimai Chartijos teisėms turi būti:

- **Nustatyti įstatymais.**

- **Proporcingi ir būtini** siekiant teisėtų tikslų, pavyzdžiui, viešojo intereso užtikrinimo.

Tai rodo, kad Chartija yra galingas, bet ribotas įrankis, kurio taikymas tiesiogiai priklauso nuo ES teisės kompetencijos ribų. Ji sustiprina ES teisės ir žmogaus teisių apsaugos sąsają, suteikdama valstybių narių teismams papildomą įrankį vertinant nacionalinius teisės aktus ES teisės kontekste. Chartija taip pat užtikrina vienodą žmogaus teisių standartų taikymą visose ES valstybėse narėse.

Vis dėlto, Chartija ne visada taikoma tik tada, kai yra tiesioginis ryšys su ES teisės aktais: nors ji yra vienas pagrindinių dokumentų, ginančių žmogaus teises ES lygmeniu, tai nereiškia, kad ji galioja tik ES teisės srityse. Tam tikrais atvejais nacionaliniai teismai gali priimti sprendimus, kurie remiasi Chartijos nuostatomis, net jei byla nėra tiesiogiai susijusi su ES teisės aktais (o tuo pačiu teismai ir neturi pareigos taikyti Chartijos pagal jos nuostatas) – praktikoje tai gali reikšti, kad teismas mano, jog Chartijos taikymas šiuo atveju yra svarbus žmogaus teisių apsaugai, nepriklausomai nuo to, ar byla yra tiesiogiai susijusi su ES teisės aktais. Tai nutinka, pavyzdžiui, tada, kai teismai vertina, ar nacionaliniai teisės aktai atitinka Chartijos reikalavimus. Tiesa, nors nacionaliniai teismai gali taikyti Chartiją savo nuožiūra ir neįgyvendindami ES teisės, tačiau norėdami kreiptis į ESTT dėl prejudicinio sprendimo priėmimo, jie vis dėlto turi nustatyti aiškų ryšį su ES teisės taikymu, kadangi ESTT nagrinėja tik tas bylas, kurios yra susijusios su ES teise. Strateginiam bylinėjimuisi šie prejudiciniai sprendimai gali reikšmingai pasitarnauti, kadangi jie padeda užtikrinti, kad teismai nacionaliniuose teismuose taikytų ES teisę teisingai ir vienodai visose valstybėse narėse. Tai ypač svarbu, kai strateginis bylinėjimasis siekia išplėsti žmogaus teisių taikymą ar užtikrinti teisingą ir veiksmingą jų apsaugą. Prejudiciniai sprendimai gali suformuoti precedentus, kurie padeda teisininkams ir organizacijoms geriau suprasti, kaip taikyti ES teisę ir ginčyti su šia nesuderinamą teisę nacionaliniuose teismuose.

Įdomu ir tai, kad, pagal Europos Sąjungos sutarties 6 straipsnio 3 dalį, pagrindinės teisės, garantuojamos EŽTK, yra bendrieji Sąjungos teisės principai. Remiantis Chartijos 52 straipsniu, Chartijoje nustatytos teisės, kurios atitinka EŽTK garantuojamas teises, turi tokią pačią esmę ir taikymo sritį. ESTT praktikoje remiamasi Chartijos užtikrintomis teisėmis, tačiau jų aiškinimui didelės įtakos turi ir Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika⁹.

1.4. Chartijos reikšmė strateginiam bylinėjimuisi

Strateginis bylinėjimasis yra viena iš veiksmingiausių priemonių siekiant ne tik apginti individualias teises, bet ir formuoti teisės praktiką bei skatinti sisteminius pokyčius. Šiame procese Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija atlieka svarbų vaidmenį, suteikdama papildomą teisinį pagrindą ir galimybes nacionaliniuose bei tarptautiniuose teismuose. Chartija yra galingas įrankis strateginiam bylinėjimuisi dėl šių priežasčių:

1. **Tiesioginė prieiga prie ESTT:** nereikia išnaudoti visų nacionalinių teisinių priemonių, jei byla kyla iš ES teisės taikymo¹⁰. Tai leidžia greitai ir efektyviai spręsti problemas, susijusias su ES teisės aktų taikymu ir užtikrinti vieningą žmogaus teisių apsaugą visoje ES. Tuo pačiu metu tai padeda užtikrinti, kad nacionaliniai teismai laikytųsi ES teisės, kas yra esminė strateginio bylinėjimosi dalis. Be to, teismų kreipimasis į ESTT dėl prejudicinio sprendimo suteikia galimybę išsiaiškinti, kaip Europos teisė turi būti taikoma, kai nacionalinė teisė kelia klausimus dėl jos atitikties. Tai strateginė galimybė plečiant teises ir užtikrinant jų apsaugą.
2. **Efektyvumas:** ESTT gali taikyti laikinąsias apsaugos priemones¹¹ ir net skirti baudas už ES teisės pažeidimus. Tai leidžia užtikrinti greitą teisingumą ir užkirsti kelią tolesniam pažeidimui, kol byla dar nėra galutinai išnagrinėta. Tai yra esminis strateginio bylinėjimosi aspektas, nes pilietinės visuomenės organizacijos gali pasinaudoti šiomis priemonėmis, kad užtikrintų pagrindinių teisių apsaugą net pažeidimo proceso metu. Toks mechanizmas padeda užkirsti kelią tolimesniems pažeidimams ir užtikrina, kad sprendimai būtų įgyvendinami skubiai.
3. **Platus spektras:** Chartija taikoma daugelyje sričių, nuo diskriminacijos iki aplinkos apsaugos ir duomenų privatumo. Dėl savo universalios pobūdžio Chartija suteikia galimybes įvairiose srityse siekti žmogaus teisių apsaugos, nepaisant to, ar problematika susijusi su pilietinėmis, politinėmis ar ekonominėmis teisėmis. Tai ypač naudinga strateginiam bylinėjimuisi, nes įvairios organizacijos ir asmenys gali pasinaudoti Chartija, kad užtikrintų savo teises įvairiose gyvenimo srityse, nepriklausomai nuo nacionalinių ribų. Pavyzdžiui, ji gali būti taikoma tiek ginant duomenų apsaugos teises, tiek kovojant su diskriminacija, tiek užtikrinant aplinkos apsaugą. Tai leidžia vienu atveju pasiekti teisinį sprendimą, kuris turi reikšmingą poveikį tiek nacionaliniu, tiek ES lygmeniu.
4. **Teisinių precedentų kūrimas:** Chartija ne tik leidžia įgyvendinti teises konkrečiose bylose, bet ir prisideda prie teisinių precedentų kūrimo, kurie turi ilgalaikį poveikį teisės

taikymui ateityje. Kai teismai pasinaudoja Chartija, jie ne tik sprendžia konkrečią bylą, bet ir formuoja teisinę praktiką, kuri gali turėti įtakos ir kitoms bylinėjimosi situacijoms. Tai ypač svarbu, kai siekiama užtikrinti, kad žmogaus teisės būtų taikomos nuosekliai visoje ES.

5. **Sisteminiai pokyčiai per strateginį bylinėjimąsi:** pasitelkus Chartiją, galima ne tik ginčyti individualius teisės aktus, bet ir siekti sisteminių pokyčių. Teisininkai ir pilietinės visuomenės organizacijos gali naudoti Chartiją, kad paskatintų platesnius teisės aktų pakeitimus, kurie galėtų pagerinti žmogaus teisių apsaugą nacionaliniu ir ES lygmeniu. Tokiu būdu Chartija tampa ne tik priemone ginti teises, bet ir strateginiu įrankiu, padedančiu formuoti teisinę aplinką, kuri būtų palankesnė žmogaus teisėms.
6. **Veiksmingas teisinis gynybos priemonių prieinamumas:** Chartija užtikrina, kad strateginis bylinėjimasis būtų prieinamas ne tik didelėms organizacijoms, bet ir mažesnėms grupėms, tokios kaip įvairios mažumos, pabėgėliai, darbo teisės pažeidimų aukos ir kitos pažeidžiamos grupės. Tai yra svarbus aspektas, nes tai užtikrina, kad bet kuris asmuo, turintis teisę į gynybą, galėtų pasinaudoti Chartijos suteikiamomis priemonėmis net ir tais atvejais, kai jis pats nesugebėtų pasiekti teisingumo nacionalinėje teisinėje sistemoje.

2 skyrius. Praktinis ES pagrindinių teisių chartijos taikymas Lietuvoje

Strateginis bylinėjimasis yra esminis įrankis siekiant užtikrinti ilgalaikį teisinį pokytį ir formuoti teisinę praktiką, kuri būtų naudinga ne tik konkrečioms asmenims, bet ir platesnėms visuomenės grupėms. Strateginės bylos siekia ne tik spręsti atskirą ginčą, bet ir paveikti platesnę teisės sistemą, formuojant naujus teisės standartus arba paskatinant teisės aktų pakeitimus, galinčius turėti ilgalaikį poveikį teisinės praktikos raidai ir žmogaus teisių apsaugai. Pažymėtina, jog strategiškumas bylose dažnai yra subjektyvus ir priklauso nuo teisinės bei politinės situacijos: pavyzdžiui, pastaraisiais metais migracijos ar COVID-19 bylos turi didesnę poveikį tiek atskirų asmenų teisėms, tiek nacionalinių teisės aktų sistemai.

Nors Europos Sąjungos Pagrindinių teisių chartija yra stipri priemonė apsaugoti asmenų teises Lietuvoje, jos potencialas kaip strateginio bylinėjimosi įrankis Lietuvoje dar nėra pilnai išnaudojamas. Daug praktikuojančių teisininkų ir teisėjų, o taip pat ir pilietinės visuomenės organizacijų atstovų, vis dar neturi pakankamai žinių ir supratimo apie Chartijos galimybes, todėl šiuo metu ji dažnai lieka strateginio bylinėjimosi paraštėse. Atsižvelgiant į tai, kad strateginis bylinėjimasis pasitelkiant Chartiją gali padėti formuoti teisinę praktiką ir

skatinti sisteminius pokyčius, svarbu aktyviau išnaudoti Chartijos galimybes siekiant ne tik ginti individualias teises, bet ir prisidėti prie teisinės sistemos tobulinimo Lietuvoje. Toliau šiame skyriuje pateikiami Lietuvos teisinės praktikos taikant Chartiją analizės rezultatai, siekiant nustatyti pavyzdžius, kokiomis aplinkybėmis Chartija buvo taikyta, taip pat atskleisti jos taikymo spragas bei suprasti, kaip strateginis bylinėjimasis, pasitelkiant Chartiją, gali prisidėti prie teisinės praktikos plėtros ir žmogaus teisių apsaugos stiprinimo Lietuvoje.

2.1. Chartijos taikymas bylinėjimosi metu Lietuvoje

Atliekant tyrimą, pasirinktas 2020-2024 metų laikotarpis, kuris laikytas reprezentatyviu laikotarpiu, be kita ko, apimančiu svarbius teisinių ir socialinių pokyčių etapus. Jo metu buvo nagrinėjamos įvairios bylos, susijusios su žmogaus teisėmis, privataus gyvenimo, duomenų apsauga – tai atspindi tiek globalias, tiek regionines problemas, tokias kaip pasaulinė COVID-19 pandemija bei migracijos krizė.

Tyrimo metu išanalizuota 1071 byla, kurioje buvo remiamasi Chartija. Tuo tarpu per visą laikotarpį teisiniu keliu buvo nagrinėjamos 415 484 bylos – tai rodo, kad Chartija taikyta tik 0.26% visų nagrinėtų bylų 2020-2024 metų laikotarpyje. Svarbu pažymėti, kad ne visos bylos būtų galėjusios patekti į Chartijos taikymo sferą, tačiau darytina išvada, kad taikymo procentas vis tiek yra ypatingai mažas ir signalizuoja galimas Chartijos taikymo spragas. Tai rodo ir konkrečių sričių pavyzdžiai. Pavyzdžiui, migracijos srityje aptariamuoju laikotarpiu iš viso buvo inicijuota 10 517 bylų, iš kurių Chartija buvo taikoma tik 2.7% atvejų.

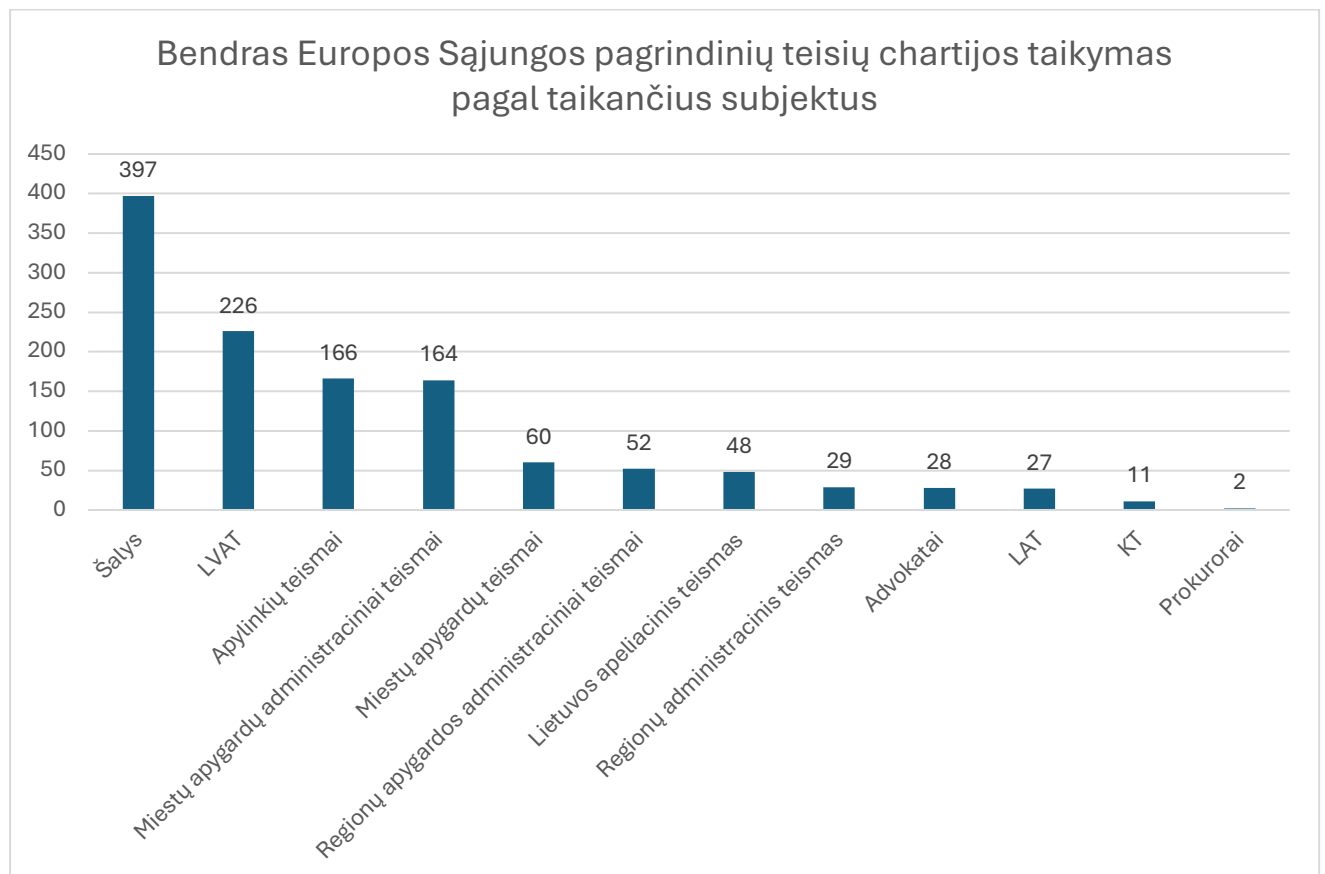
Iš 1071 bylos proceso šalys į Chartiją referavo 397 bylose arba 37% visų analizuotų bylų. Pastebėtina, jog iš šių 397 atvejų, net 323 bylose (81%) teismai nekommentavo Chartijos taikymo bei nesirėmė ja konstatuojamoje dalyje. Tai gali reikšti, kad teisėjai arba nėra pakankamai įsitikinę Chartijos taikymo reikšmingumu, arba neturi pakankamai žinių, kaip ją taikyti savo sprendimuose, arba šalys Chartija remiasi netinkamai.

Advokatai Chartija rėmėsi 28 kartus (2.6%), tuo tarpu prokurorai – tik 2 (0.2%), Matyti, jog Chartija yra ypatingai retai naudojama šių teisininkų argumentacijose teisminių procesų metu.

Kalbant apie Chartijos taikymą įvairiuose nacionaliniuose teismuose, reikia pažymėti, jog jos taikymo dažnis – nevienodas. Daugiausiai Chartija aptariamuoju laikotarpiu buvo linkęs remtis Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas (toliau – ir LVAT) – į ją buvo referuota 226 bylose arba 21% visų analizuotų bylų. Tikėtina, jog šis plačiausias Chartijos taikymas

LVAT susijęs su didesniu bylų sudėtingumu bei aukštesnės kokybės teisinės praktikos bei įvairių tarptautinių dokumentų interpretavimu.

Apylinkių teismai Chartiją taikė 166 bylose, miestų apygardų administraciniai teismai – 164 bylose (po 15% visų analizuotų bylų). Lietuvos apeliaciniame teisme, miestų apygardų teismuose, regionų administraciniame teisme bei regionų apygardos administraciniame teisme Chartijos taikymas svyravo nuo 29 iki 60 atvejų (2.7%-5.6%). Pažymėtina ir tai, jog Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau – ir LAT) Chartija rėmėsi 27 bylose (2.5% visų analizuotų bylų), o Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas – 11 (1%), kas rodo, jog net aukščiausios grandies teismai vis dar netaiko Chartijos taip efektyviai ir taip dažnai, kad būtų išnaudotas pilnas šio dokumento potencialas.

Studijos metu išsiskyrė tam tikros temos, dėl kurių buvo inicijuota daugiausiai bylų (30 ir daugiau): migracija (289 bylos arba 27% visų analizuotų bylų), asmenvardžių rašyba (110 bylų arba 10%), šeimos teisės klausimai (63 bylos arba 6%), baudžiamoji atsakomybė (63 bylos arba 6%), duomenų apsauga (48 bylos arba 4%), socialinė parama (34 bylos arba 3%), žiniasklaida (30 bylų arba 3%). Žemiau aptariamas Chartijos taikymas šių sričių bylose.

Migracija. Bylų migracijos srityje ypatingai padaugėjo 2021 m. žymiai išaugus migrantų skaičiui Lietuvoje, kas sąlygojo vadinamosios migracijos krizės kilimą. Palyginus su 2015-2019 metų laikotarpiu, bylų skaičius šioje srityje išaugo tris kartus. Nors Chartija sprendžiant migracijos klausimus buvo taikoma žymiai dažniau palyginti su kitomis bylinėjimosi sritimis, procentas vis dėlto nėra džiuginantis: tik 289 bylose buvo remiamasi Chartijos nuostatomis, kas sudaro maždaug 2.7% visų migracijos bylų. Tai rodo, kad, nors migracijos klausimai yra itin aktualūs, Chartijos taikymas šiose bylose vis dar lieka santykinai mažas.

Migracijos bylose dažniausiai buvo taikomi Chartijos straipsniai, garantuojantys teisę į teisingą bylos nagrinėjimą (41 straipsnis – 100 taikymo atvejų) teisę į prieglobstį (18 straipsnis – 50 taikymo atvejų), teisę į privatų gyvenimą (7 straipsnis – 43 taikymo atvejai), teisę į veiksmingą teisinę gynybą (47 straipsnis – 39 taikymo atvejai), teisę į nuosavybę (17 straipsnis – 32 taikymo atvejai).

LVAT Chartija migracijos bylose rėmėsi daugiausiai (124 atvejai), plačiausiai taikydama 18, 41 ir 47 straipsnius. Kitų teismų skaičiai – gerokai mažesni (nuo 2 iki 26 atvejų). Chartija taip pat dažnai taikė ir pačios proceso šalys – 118 atvejų. Tuo tarpu advokatų įsitraukimas Chartijos kontekste buvo minimalus – tik dviejose bylose advokatai referavo į Chartiją.

Asmenvardžių rašyba. Nagrinėjamu laikotarpiu buvo inicijuota nemažai bylų, kuriose buvo prašoma leisti užregistruoti vardą nesilaikant valstybinės kalbos taisyklių. 110 bylų teismai, remdamiesi Chartijos 7 straipsniu, ginančiu teisę į privatų ir šeimos gyvenimą, šiam suteikė prioritetą prieš valstybės siekį išsaugoti kultūrinę tapatybę. Šioje srityje pasižymėjo apylinkių teismai, Chartiją pritaikę 106 bylose.

Šeimos teisė. Per analizuojamą laikotarpį Chartija buvo pritaikyta 63 bylose, apėmusiose įvairias šeimos teisės problemas, įskaitant ištuokos, nepilnamečių vaikų išlaikymo klausimus ir kitus. Dažniausiai buvo referuojama į Chartijos 7 ir 24 straipsnius, garantuojančius privataus ir šeimos gyvenimo bei vaikų teisių apsaugą. Šiame kontekste aktyviausiai Chartija naudojosi apygardų teismai (24 taikymo atvejai) bei apylinkių teismai (12 taikymo atvejų).

Baudžiamoji atsakomybė. Chartija 63 kartus buvo pritaikyta ir sprendžiant baudžiamosios atsakomybės klausimus, ypač kai jie susiję su laisvės atėmimo bausme ar kardomųjų priemonių paskyrimu. Šioje srityje teismai Chartiją taikė pakankamai pasyviai: nors ja šiek tiek rėmėsi apylinkių teismai, aukštesnės instancijos teismai tą daryti vengė. Pagrindiniai Chartijos taikymo subjektai – advokatai (11 atvejų) ir pačios proceso šalys (22

atvejais), kurie plačiausiai rėmėsi Chartijos 47 straipsniu, ginančiu teisę į veiksmingą teisinę gynybą.

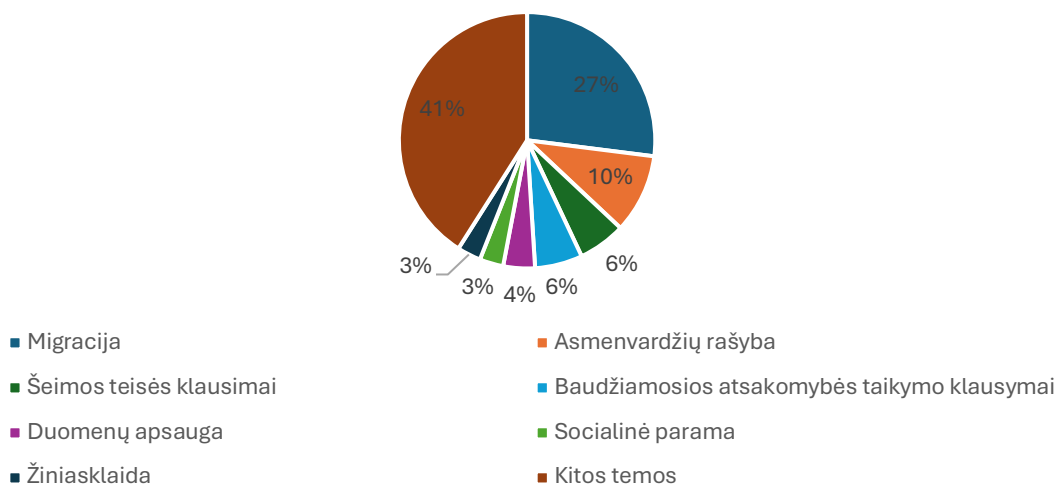
Duomenų apsauga. Bylos, susijusios su duomenų apsauga, Chartijos taikymo kontekste ypatingai įdomios: jei kitose srityse dažnai galima referuoti į Europos žmogaus teisių konvenciją, kas, tikėtina, kai kuriais atvejais tampa vienu iš faktorių, nustumiančių Chartiją į paraštes, teisė į duomenų apsaugą (8 Chartijos straipsnis) yra neįtraukta į EŽTK, tad Chartija tampa vienu iš pagrindinių įrankių šiai teisei ginti. Tiesa, pažymėtina, jog dažnai 8 straipsnis šiose bylose buvo taikomas kartu su 7 straipsniu. Vilniaus apygardos administracinis teismas bei LVAT tokiose bylose Chartija rėmėsi daugiausiai iš teismų (po 12 atvejų), tačiau šalys į Chartiją savo iniciatyva vis tiek referavo dažniau.

Socialinė parama. Ši tema, apėmusi socialinių išmokų ar socialinio būsto klausimus, demonstravo didelę šalių iniciatyvą taikant Chartiją: jos į dokumentą referavo 27 kartus, daugiausiai minėdamos 7 (teisė į privatų ir šeimos gyvenimą), 33 (šeima ir profesinė veikla) bei 34 (socialinė apsauga ir socialinė parama) straipsnius. LVAT šioje srityje taip pat nevengė savo argumentų paremti Chartija (10 taikymo atvejų), tačiau kiti teismai beveik nenaudojo jos savo sprendimuose.

Žiniasklaida. Sprendžiant su žiniasklaida susijusius klausimus, Chartiją aktyviausiai taikė Vilniaus apygardos administracinis teismas ir LVAT (atitinkamai 14 ir 11 taikymo atvejų). Tuo tarpu proceso šalys buvo pasyvesnės: analizė parodė vos keturis atvejus, kai šalys referavo į Chartiją šiose bylose.

COVID-19. Nors Lietuvoje nebuvo daug bylų, susijusių su COVID pandemija, kuriose būtų taikyta Chartija, jas vis tiek svarbu paminėti kaip atkreipiančias dėmesį į svarbius klausimus, susijusius su pagrindinių teisių, ypač į privatų gyvenimą ir asmens duomenų apsaugą, užtikrinimo pandemijos metu problematiką. Šioje srityje buvo sprendžiami tokie klausimai kaip biometrinių duomenų naudojimas per COVID pandemiją (Chartija buvo taikyta remiantis 7, 8, 41 ir 47 straipsniais), piketų ir mitingų organizavimas ir jų apribojimai pandemijos metu (remtasi 12 straipsniu, ginančiu susirinkimų ir asociacijų laisvę), turizmas pandemijos laikotarpiu (pažymėtina, jog šioje situacijoje LAT ne tik rėmėsi Chartijos 38 straipsniu (vartotojų apsauga), bet ir kreipėsi į ESTT prejudicinio sprendimo, tačiau jame į Chartiją referuojama nebuvo¹²). Šiose bylose Chartija aktyviai rėmėsi ir LAT, ir LVAT, ir Vilniaus apygardos administracinis teismas.

Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos taikymas pagal temas

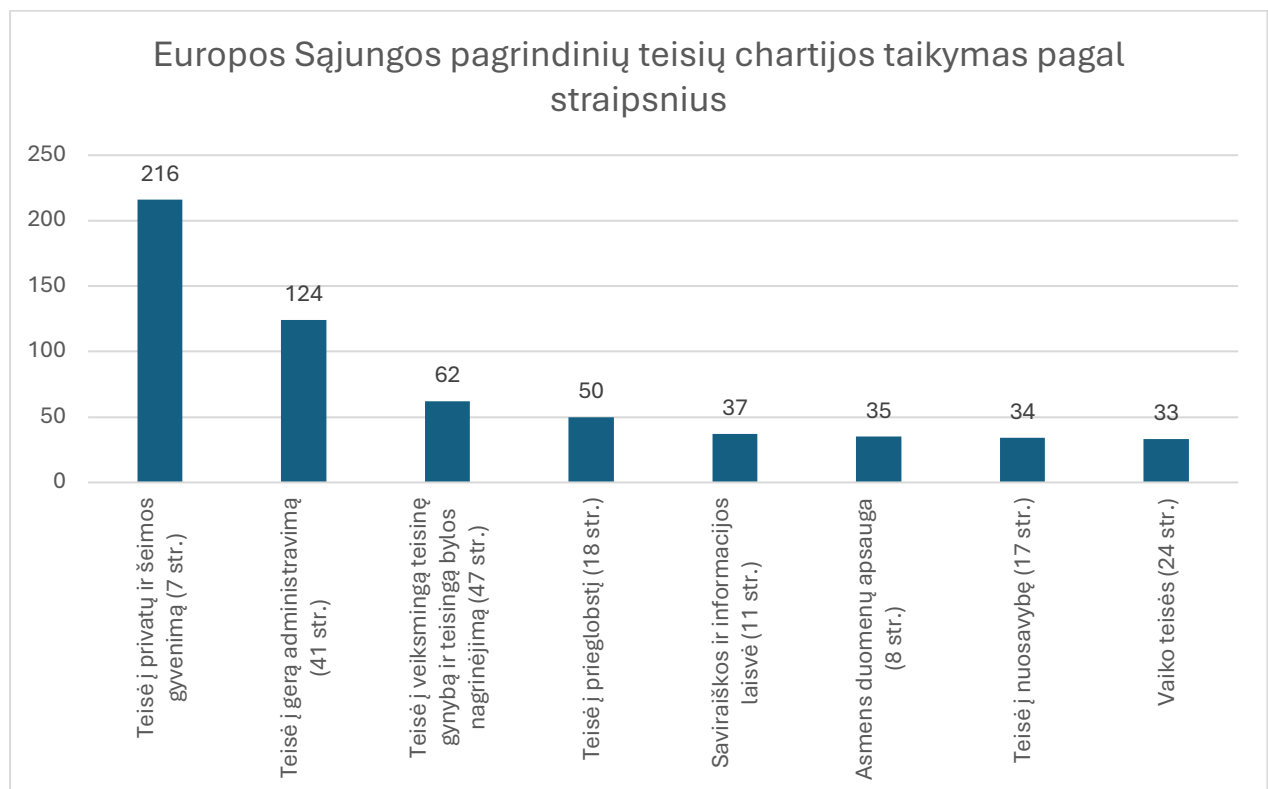
Kaip buvo minėta pirmame skyriuje, nors norint kreiptis į ESTT prejudicinio sprendimo būtina rasti Chartijos ir įgyvendinamos ES teisės ryšį, patys nacionaliniai teismai gali Chartiją taikyti ir neturėdami teisinės pareigos tai daryti, t.y., neįgyvendindami ES teisės. Apytiksliai, daugiau nei pusė atvejų (apie 60%), susijusių su Chartijos taikymu, buvo susiję su ES teisės kontekstu, kai teismai naudoja Chartiją kartu su kitais ES teisės aktais, siekdami užtikrinti, kad nacionaliniai įstatymai būtų suderinti su ES teisės reikalavimais. Likusi dalis apėmė pavienį Chartijos taikymą, tiesiogiai nesusijusį su ES teisės aktais, bet užtikrinantį teises pagal Chartijos nuostatas.

Analitinė studija parodė, jog tiesioginio Chartijos taikymo praktika Lietuvoje dažnai pasitaiko, kai nacionaliniai teismai remiasi Chartijos 7 straipsnio, garantuojančio teisę į privatų gyvenimą, nuostatomis, ypač asmenvardžių rašymo bylose (t.y., kai asmenys prašo, kad jų vardai ar pavardės būtų įregistruoti nesilaikant valstybės kalbos taisyklių). Kitas pavyzdys – teisės į gerą administravimą taikymas pagal Chartijos 41 straipsnį. Šiuo atveju Chartija tampa svarbiu instrumentu užtikrinant, kad viešosios institucijos, teikdamos paslaugas ir atlikdamos administracines funkcijas, laikytųsi atsakingo ir veiksmingo administravimo principų. Net ir tais atvejais, kai nėra tiesioginio ryšio su ES teisės aktų įgyvendinimu, Chartijos nuostatos naudojamos kaip papildomas šaltinis, padedantis išaiškinti ir apibrėžti šiuos principus.

Šie pavyzdžiai rodo, kad Chartija – ne tik papildoma ES teisės įgyvendinimo priemonė, bet ir savarankiškas įrankis, naudojamas nacionalinių teismų, kai šie priima sprendimus, susijusius su pagrindinėmis teisėmis, užtikrindami teisinį aiškumą ir žmogaus teisių apsaugą.

Ši praktika taip pat iliustruoja, kaip Chartijos nuostatos gali būti taikomos nacionaliniu lygiu kaip universalus principas, siekiant paaiškinti konkrečios teisės turinį, net ir tais atvejais, kai nėra tiesioginio ryšio su ES teisės normomis ar konkreti Chartijos saugoma teisė nėra tiesiogiai įtraukta į nacionalinius teisės aktus.

Apibendrinant galima teigti, jog bent tam tikra apimtimi Lietuvos teismai, praktikuojantys teisininkai ir proceso šalys siekia integruoti Chartijos nuostatas į bylinėjimosi, taip pat ir strateginio, procesą ir tais atvejais, kai yra įgyvendinama ES teisė, ir tais, kai tokio ryšio nėra. Chartiją teismai dažniau linkę interpretuoti patys nei kreiptis prejudicinio sprendimo į ESTT, nors šioje srityje proaktyvumo reikėtų daugiau. Pastebėtina, jog nacionaliniai teismai linkę remtis ir ESTT jurisprudencija, ir pačia Chartija tiesiogiai, ypač jos 7, 8, 11, 17, 18, 24, 41, 47 straipsniais.

2.2. Chartijos taikymo perspektyvos strateginiame bylinėjimesi Lietuvoje

Žvelgiant į tyrimo duomenis apie Chartijos taikymą Lietuvoje per 2020–2024 metų laikotarpį, pastebima, kad, nors Chartija yra naudojama įvairiose teisinėse bylose, jos taikymas tebėra santykinai ribotas, ypač kalbant apie strateginį bylinėjimąsi. Pavyzdžiui, migracijos, asmenvardžių rašymo ar duomenų apsaugos srityse Chartija buvo taikoma tik mažame procente

bylų, nors šiose srityse žmogaus teisių užtikrinimas yra itin svarbus, o šių temų aktualumas pastaraisiais metais sparčiai didėja. Tai rodo ne tik faktinį Chartijos taikymo trūkumą, bet ir dideles galimybes ją plačiau pasitelkti strateginiams tikslams.

Strateginis bylinėjimasis galėtų tapti esminiu įrankiu, kuris ne tik užtikrintų, kad Chartija būtų taikoma dažniau ir nuosekliau, bet ir formuotų teisinę praktiką, kuri būtų orientuota į ilgalaikius pokyčius. Pavyzdžiui, migracijos bylose galėtume matyti didesnę Chartijos taikymą siekiant ne tik spręsti atskiras bylas, bet ir formuoti nuoseklią migracijos politiką, atitinkančią tiek nacionalinius, tiek ES teisės reikalavimus. Dėl vadinamosios migracijos krizės ir itin jautrių žmogaus teisių klausimų ši sritis būtų ideali strateginio bylinėjimosi vieta, kur pilietinės visuomenės organizacijos bei teisininkai galėtų ne tik ginti individualias žmogaus teises, bet ir pasitelkti Chartiją, siekiant pašalinti teisės taikymo trūkumus bei koreguoti ydingą institucijų praktiką Lietuvos migracijos ir prieglobsčio kontekste.

Panašiai ir asmenvardžių rašymo bylose, kur Chartija buvo taikoma siekiant užtikrinti teisę į privatų gyvenimą, strateginis bylinėjimasis turi visas galimybes užtikrinti, kad tokie sprendimai neapsiribotų tik atskiromis bylomis, bet taptų pagrindu plačiau taikyti žmogaus teises šioje srityje. Pilietinės visuomenės organizacijos galėtų pasinaudoti šiuo instrumentu, kad inicijuotų bylas, kurios ne tik ginčytų konkretų sprendimą, bet ir prisidėtų prie platesnio požiūrio pokyčio, užtikrinant asmenų teises ne tik nacionalinių teisės normų kontekste, bet ir bendrame ES žmogaus teisių kontekste.

Duomenų apsaugos srityje, kur Chartija buvo ypač svarbi dėl savo unikalios 8 straipsnio, matyti, kad šis dokumentas gali tapti vienu pagrindinių įrankių užtikrinti asmens duomenų apsaugą, nes ji aiškiai reglamentuoja šią teisę, kuri nėra įtraukta į Europos Žmogaus teisių konvenciją, kas prisidėtų prie siekio užtikrinti, kad tiek nacionaliniai, tiek ES teisės aktai būtų taikomi laikantis aukščiausių teisės standartų.

Tuo tarpu COVID-19 bylos parodė, kaip Chartija gali tapti esminiu įrankiu ginant teises pasaulinės pandemijos metu, kai buvo susiduriama su teisės į privatų gyvenimą, teisės į asmens duomenų apsaugą ir teisės į susirinkimų laisvę apribojimais. Nors Lietuvoje tokių bylų nebuvo daug, jos parodė, kad Chartija gali būti pasitelkiama užtikrinant teisinį aiškumą ir balansą tarp viešojo saugumo intereso ir asmens teisių. Sprendžiant klausimus apie biometrinių duomenų naudojimą ir kitas COVID-19 sukeltas problemas, tokias kaip piketų ir mitingų apribojimai, Chartija gali būti naudojama ne tik kaip pagalbinė priemonė, bet ir kaip pagrindinis teisinis instrumentas, leidžiantis užtikrinti žmogaus teises net ekstremaliomis sąlygomis.

Visa tai rodo, kad strateginis bylinėjimasis, pasitelkiant Chartiją, gali žymiai prisidėti prie žmogaus teisių apsaugos ir teisinės praktikos tobulinimo Lietuvoje. Pilietinės visuomenės organizacijos, praktikuojantys teisininkai ir teismai galėtų dažniau naudoti Chartiją kaip priemonę skirtą ne tik ginti konkrečių asmenų teises, bet ir formuoti atitinkamą teisinę aplinką, kurioje pagrindinės teisės yra efektyviai įgyvendinamos. Tai ne tik suteikia galimybę spręsti konkrečius teisinius ginčus, bet ir prisidėti prie platesnių politinių ir teisinių pokyčių, stiprinančių žmogaus teisių apsaugą nacionaliniu ir ES lygmeniu.

2.3. Lietuvos teismų praktika kreipiantis į ESTT dėl prejudicinių sprendimų Chartijos kontekste

Lietuvos teismai vis dažniau remiasi ES Pagrindinių teisių chartija, atsižvelgdami į Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktiką, ypač tose srityse, kuriose reikia suderinti nacionalinę teisę su ES antrinės teisės aktais – kreipimasis į ESTT dėl prejudicinių sprendimų yra svarbus mechanizmas, užtikrinantis ES teisės aiškumą ir nuoseklumą. Šiame poskyryje apžvelgiama svarbiausia Lietuvos teismų kreipimosi į ESTT dėl prejudicinių sprendimų praktika ir kokią reikšmę šis procesas turi Chartijos taikymo ir strateginio bylinėjimosi plėtrai Lietuvoje.

Iš išanalizuotos 1071 bylos, kuriose buvo remiamasi Chartija, 247 bylose buvo tam tikra apimtimi referuojama į ESTT. 200 iš jų buvo tiesiogiai remiamasi teismo jurisprudencija, ką dažnai darė pačios proceso šalys (67 kartus). Pažymėtina, jog nacionaliniai teismai keliose bylose konstatavo, jog ESTT praktika šalys remiasi netinkamai (pavyzdžiui, apeliante atskirajame skunde aptaria ESTT praktiką *non bis in idem* principo klausimais, tačiau neatsižvelgia į byloje svarbią aplinkybę, kad duomenų, jog apeliante buvo dvigubai nubausta, nėra, kadangi byloje nėra priimtas apkaltinamasis nuosprendis¹³, arba apeliaciniame skunde nurodomas ESTT sprendimas yra pernelyg nutolęs nuo nagrinėjamoje byloje pateikiamų argumentų ir apeliantas iškreipia nurodomo sprendimo argumentų esmę¹⁴).

Nacionalinių teismų kontekste aktyviausiai į ESTT praktiką gręžėsi apylinkių teismai (111 kartų) bei LVAT (49 kartus, iš kurių, pažymėtina, pusė atvejų sudarė migracijos klausimai).

50 bylų šalys prašė teismo kreiptis į ESTT dėl prejudicinio sprendimo priėmimo Chartijos kontekste, tačiau teismai šių prašymų netenkino. Kaip pagrindines tokių prašymų atmetimo priežastis galima išskirti šias:

1. **Nėra pakankamos sąsajos su ES teise** (nėra aiškios sąsajos, pagrįsto ryšio tarp Europos Sąjungos teisės ir ginčijamo nacionalinio teisės akto / nėra pagrindo manyti, kad šalių keliami klausimai yra susiję su Europos Sąjungos teisės aktų aiškinimo ar galiojimo klausimu).
2. **Nacionalinės teisės aiškinimas nepriklauso nuo Chartijos** (ginčijamo nacionalinio teisės akto nuostatos aiškinimas, atsižvelgiant į Chartijos nuostatas, apskritai nėra galimas).
3. **Nacionalinio teismo kompetencija** (šalių pateikti klausimai nėra susiję su Europos Sąjungos teisės aktų aiškinimu, o tik su nacionalinės teisės normų taikymu, kas priklauso ne ESTT, o nacionalinių teismų jurisdikcijai – ESTT neturi kompetencijos priimti prejudicinio sprendimo dėl nacionalinės teisės normų suderinamumo su ES teise).
4. **Nacionalinės teisės atitikties ES teisės reikalavimams** (teismas neįžvelgė prieštaravimų tarp nacionalinės teisės ir ES teisės reikalavimų, todėl nenustatytas poreikis kreiptis į ESTT).
5. **Akivaizdus ES teisės aktų taikymas** (teismas konstatavo *acte clair* atvejį, kai teisės aktai yra aiškūs ir nesukelia pagrįstų abejonių, tad jų taikymas yra akivaizdus).
6. **Klaidingas ar nepakankamas teisės normų, argumentų nurodymas** (šalys aiškiai nenurodė konkrečių nacionalinės ar ES teisės normų, dėl kurių yra reikalingas prejudicinis sprendimas, nurodė normas, kurios konkrečiu atveju nėra taikytinos, nurodė tik Chartijos punktus, nepateikiant išsamios teisinės argumentacijos, kodėl konkretus klausimas kelia neaiškumą, arba formulavo klausimą abstrakčiai, neįvardijant konkrečių teisinių argumentų, nuostatų, dėl kurių būtina kreiptis į ESTT).
7. **Pareiškėjo reikalavimai nesusiję su konkrečiu ginču** (šalių prašymas kreiptis į ESTT nebuvo susijęs su pagrindiniu skundu ir neturėjo tiesioginės įtakos ginčo išsprendimui, arba prašymas buvo laikomas hipotetiniu).
8. **Klausimas jau yra atsakytas** (šalys teikia klausimus, į kuriuos jau buvo atsakyta, ar/ir pateikia ESTT praktiką, kurioje tie klausimai jau buvo nagrinėti).

Apibendrinant, pirmosios trys priežastys rodo, kad šalių nesupratimas apie ES teisės „kabliuko“ suradimą taikant Chartiją ir ESTT jurisdikcijos ribas yra vienas iš esminių faktorių, dėl kurio nacionaliniai teismai atmeta prašymus kreiptis dėl prejudicinio sprendimo. Trys paskutinės priežastys taip pat atskleidžia, jog šalių pateikiami prašymai ir klausimai dažnai

būna formuluojami netinkamai arba abstrakčiai: šalys negeba tinkamai nurodyti konkrečių teisinių argumentų ar nuostatų, dėl kurių reikalingas prejudicinis sprendimas.

Vis dėlto, ketvirtoji ir penktoji priežastys, susijusios su subjektyviu teismo vertinimu, gali rodyti ir nepakankamą ES teisės aiškinimo nuoseklumą nacionalinėje praktikoje. Nors ESTT sprendimai yra privalomi, jų taikymas gali būti įvairus priklausomai nuo to, kaip nacionalinis teismas interpretuoja šias normas. Dėl šios priežasties kai kurie teisėjai gali manyti, kad jų teisinis vertinimas aiškiai atitinka Europos Sąjungos teisę, ir todėl kreipimasis dėl prejudicinio sprendimo jiems atrodo nereikalingas. Tačiau čia gali kilti pavojus dėl teisinio neaiškumo, nes nepateikus tokių klausimų teismui, net ir, atrodytų, akivaizdžiose situacijose gali būti praleidžiama galimybė užtikrinti teisinį aiškumą.

Be to, viena iš galimų priežasčių, galinčių teisėjus atgrasyti nuo dažnesnio kreipimosi į ESTT prašant priimti prejudicinį sprendimą, gali būti manymas, jog tai užims daug laiko ir pristabdys bylinėjimosi procesą, kas kartais gali teisėjus skatinti neišsakyti savo abejonių ir priimti sprendimą pagal savo teisinės nuostatas ir vertinimą, kuris, jų įsitikinimu, bus greitesnis ir efektyvesnis. Vis dėlto, teisėjų skirtingas požiūris gali būti susijęs su teismų hierarchija, teisėjų profesine patirtimi, jų nuostatomis ir tuo, kaip jie interpretuoja ES teisę. Tai rodo, kad dažnai būtina užtikrinti ne tik ES teisės taikymą, bet ir gebėjimą aiškiai ir nuosekliai ją išaiškinti visoje teisinėje praktikoje. Tai iliustruoja ir vienas iš teisinės praktikos pavyzdžių, kai pareiškėjai, apylinkės teismo teisėjai, kreipėsi į bylą nagrinėjančią Regionų apygardos administracinį teismą su prašymu dėl ESTT prejudicinio sprendimo priėmimo, tačiau teismas šį prašymą atmetė teigdamas, kad jam nekyla pagrįsta abejonė dėl Europos Sąjungos teisės aktų nuostatų aiškinimo ar dėl Lietuvos Respublikos teisės aktų, reguliuojančių ginčo teisinius santykius, prieštaravimo Europos Sąjungos teisei. Apeliacinės instancijos teismas šį sprendimą paliko nepakeistą, padaręs išvadą, kad nėra pagrindo manyti, kad pareiškėjų keliami klausimai yra susiję su Europos Sąjungos teisės aktų aiškinimo ar galiojimo klausimu, o, be to, pareiškėjai klausimą ESTT formuluoja abstrakčiai, nenurodant konkrečių nuostatų¹⁵. Šiuo pavyzdžiu įdomu pastebėti, kad net ir tarp teisėjų nėra vieningo požiūrio į tai, kada reikalingas prejudicinis sprendimas. Tai rodo galimą teisinį nesutarimą ir pabrėžia, kad teismo sprendimai dėl tokių klausimų gali priklausyti nuo individualaus teisinio vertinimo. Taip pat galimai šiuo atveju pareiškėjai-teisėjai neturėjo pakankamai žinių ar aiškios praktikos, kaip tinkamai formuluoti klausimus, susijusius su ES teisės aktų aiškinimu, kas taip pat rodo tam tikras spragas.

Toliau pateikiami bylų, kuriose Lietuvos nacionaliniai teismai, remdamiesi Chartijos nuostatomis, kreipėsi į ESTT prašydami priimti prejudicinius sprendimus, pavyzdžiai, kartu aptariant ir jų svarbą Chartijos taikymo bei strateginio bylinėjimosi kontekste.

BB prieš Sveikatos apsaugos ministeriją¹⁶

Faktinės aplinkybės. BB, baigusi farmacijos studijas Jungtinėje Karalystėje, norėjo verstis vaistininkės praktika Lietuvoje, tačiau Lietuva nesutiko pripažinti jos kvalifikacijos dėl nepakankamo praktikos laikotarpio net kai ji atliko trūkstamą jos dalį Lietuvoje. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas kreipėsi į ESTT, siekdamas nustatyti, kaip turėtų būti vertinama asmens profesinė kompetencija ir kokias papildomas priemones įgyvendinti gali reikalauti valstybė narė.

Pagrindinės nuostatos. Chartijos 15 straipsnis (teisė į darbą), Direktyva 2005/36/EB (profesinių kvalifikacijų pripažinimas), SESV 45 ir 49 straipsniai (laisvas darbuotojų judėjimas).

ESTT išaiškinimas (C-166/20)¹⁷. Valstybės narės privalo objektyviai vertinti asmens profesinę kompetenciją ir ją palyginti su nacionaliniais reikalavimais, o jei kompetencija tik dalinai atitinka, gali reikalauti papildomos praktikos ar žinių. Tai užtikrina, kad laisvas judėjimas būtų ne tik deklaratyvus, bet ir praktikoje įgyvendinamas. Teisė į darbą ir laisvas judėjimas ES vidaus rinkoje užtikrina kvalifikacijų pripažinimo sąžiningumą ir proporcingumą.

Svarba Chartijos taikymo ir strateginio bylinėjimosi kontekste. Chartijos 15 straipsnis gali būti naudojamas kaip strateginis įrankis, kad būtų užtikrintas sklandus profesinių kvalifikacijų pripažinimas ir laisvas darbuotojų judėjimas Lietuvoje, o tai turi teigiamą poveikį užtikrinant asmenų teises ir didinant konkurenciją darbo rinkoje. Lietuvos teismai turi užtikrinti, kad nacionaliniai įstatymai nepažeistų Chartijos nuostatų ir leistų asmenims pasinaudoti laisvo judėjimo ir darbo teisėmis be nepagrįstų kliūčių.

M.A. prieš Valstybės sienos apsaugos tarnybą¹⁸

Faktinės aplinkybės. M.A. buvo sulaikytas dėl neteisėto buvimo Lietuvoje, tačiau pateikė prieglobsčio prašymą. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas kreipėsi į ESTT siekdamas nustatyti, ar teisės normos, kurios užkerta kelią pateikti prieglobsčio prašymą ekstremalios situacijos metu, yra suderinamos su Chartija ir ar galima sulaikyti prieglobsčio prašytoją tik dėl to, kad jis yra neteisėtai valstybės teritorijoje.

Pagrindinės nuostatos. Chartijos 18 straipsnis (teisė į prieglobstį), Direktyvos 2013/32/ES (dėl tarptautinės apsaugos prašymų nagrinėjimo tvarkos) ir 2013/33/ES (dėl tarptautinės apsaugos prašytojų priėmimo normų).

ESTT išaiškinimas (C-72/22)¹⁹. Prieglobsčio prašymo procedūra negali būti užblokuota dėl neteisėto buvimo valstybės teritorijoje, o sulaikymas galimas tik esant realiai grėsmei viešajai tvarkai arba nacionaliniam saugumui, o rizikos vertinimas turi būti individualus.

Svarba Chartijos taikymo ir strateginio bylinėjimosi kontekste. Ši byla iliustruoja, kaip Chartijos 18 straipsnis gali būti taikomas siekiant užtikrinti žmogaus teisių apsaugą migracijos kontekste. Nacionaliniai teismai privalo užtikrinti, kad net ir ekstremalių situacijų metu būtų laikomasi Chartijos garantijų ir principų, tokių kaip proporcingumas ir teisės į prieglobstį apsauga.

OT prieš Vyriausiąją tarnybinės etikos komisiją²⁰

Faktinės aplinkybės. OT, buvęs viešųjų lėšų gaunančios įstaigos vadovas, atsisakė skelbti savo privačių interesų deklaraciją internete, teigdamas, kad tai pažeidžia jo teisę į privatų gyvenimą ir asmens duomenų apsaugą pagal Chartiją ir ES teisę. Vilniaus apygardos administracinis teismas kreipėsi į ESTT prejudicinio išaiškinimo.

Pagrindinės nuostatos. Chartijos 7 straipsnis (teisė į privatų gyvenimą), 8 straipsnis (teisė į asmens duomenų apsaugą), BDAR (Reglamentas 2016/679) (dėl teisėto asmens duomenų tvarkymo ir jautrių duomenų apsaugos).

ESTT išaiškinimas (C-184/20)²¹. Asmens duomenų viešinimas turi atitikti teisėtus viešojo intereso tikslus, kaip tai numatyta Chartijos 52 straipsnyje ir BDAR 6 straipsnyje, būti griežtai būtinas ir proporcingas. Nors kova su korupcija ir interesų konfliktų prevencija yra teisėti viešojo intereso tikslai, skaidrumą galima užtikrinti mažiau ribojančiomis priemonėmis (neatskleidžiant detalių asmenvardžių ar sandorių).

Svarba Chartijos taikymo ir strateginio bylinėjimosi kontekste. Chartijos 7 ir 8 straipsniai gali būti taikomi siekiant apsaugoti piliečių teises prieš pernelyg griežtus duomenų atskleidimo reikalavimus ir gali būti strateginis įrankis užtikrinant ir asmenų privatumą, ir skaidrumą viešajame sektoriuje. Lietuvos teismai turi užtikrinti, kad viešųjų pareigų atlikimo kontekste būtų taikomas proporcingumo principas.

A.G. prieš Lietuvos Respublikos generalinę prokuratūrą²²

Faktinės aplinkybės. A.G., buvęs prokuroras, buvo atleistas dėl korupcinio pobūdžio tarnybinio nusižengimo. Jo atleidimo pagrindimui naudoti kriminalinės žvalgybos duomenys,

gauti stebint jo telefoninius ryšius. A.G. teigia, kad šie duomenys negalėjo būti naudojami, nes tai pažeidžia jo teisę į privatų gyvenimą ir asmens duomenų apsaugą. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas kreipėsi į ESTT prejudicinio sprendimo.

Pagrindinės nuostatos. Chartijos 7 straipsnis (teisė į privatų gyvenimą), 8 straipsnis (asmens duomenų apsauga), 11 straipsnis (saviraiškos laisvė), Direktyva 2002/58/EB (elektroninių ryšių duomenų apsauga).

ESTT išaiškinimas (C-162/22)²³. Elektroninių ryšių duomenys, saugomi siekiant kovoti su sunkiais nusikaltimais, negali būti naudojami tarnybiniams nusižengimams tirti: kovos su sunkiais nusikaltimais tikslai turi aukštesnę svarbą nei tarnybinių nusižengimų tyrimas. Duomenų naudojimas turi būti griežtai būtinas ir atitikti tikslą, dėl kurio jie buvo surinkti. Tarnybinių nusižengimų tyrimas nėra proporcinga priemonė pagal Chartijos 52 straipsnį ir Direktyvą 2002/58.

Svarba Chartijos taikymo ir strateginio bylinėjimosi kontekste. Chartijos 7 ir 8 straipsniai gali būti taikomi siekiant apsaugoti piliečių teises nuo pernelyg plačiai taikomų duomenų rinkimo ir naudojimo praktikos, užtikrinant, kad kriminalinės žvalgybos duomenų naudojimas atitiktų ES teisės ir Chartijos reikalavimus. Teismai turi užtikrinti atitiktį proporcingumo principui, kuris turi būti taikomas visose bylose, kuriose kalbama apie asmens privatumą ir duomenų apsaugą, kad duomenys nebūtų neteisėtai naudojami ir viešajame sektoriuje. Chartija užtikrina asmens duomenų apsaugą, net siekiant kovoti su korupcija ir viešuoju interesu.

Regionų apygardos administracinio teismo Kauno rūmai prieš Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministeriją²⁴

Faktinės aplinkybės. Lietuvos pilietis D. R. įsigijo automobilį Vokietijoje, kuris vėliau buvo įtrauktas į Šengeno informacinę sistemą (SIS II) kaip pavogtas. Po baudžiamojo tyrimo automobilis buvo grąžintas D. R. ir teisė į nuosavybę nebuvo ginčijama Lietuvoje. Nesant veiksmų iš Bulgarijos, kuri pateikė perspėjimą dėl automobilio, jis toliau liko įrašytas į SIS II, todėl D. R. negalėjo užregistruoti automobilio Lietuvoje, nes jis buvo įtrauktas į ieškomų daiktų sąrašą. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas kreipėsi į ESTT prejudicinio sprendimo.

Pagrindinės nuostatos. Chartijos 17 straipsnis (teisė į nuosavybę), Tarybos sprendimas 2007/533/TVR (Šengeno informacinės sistemos taikymas).

ESTT išaiškinimas (C-88/21)²⁵. Valstybės narės nėra įpareigos uždrausti registruoti transporto priemonę, dėl kurios buvo pateiktas perspėjimas, jei šis perspėjimas prarado aktualumą. Nacionalinės teisės norma, kuri nustato absoliutų ir neribotą laiką galiojantį

draudimą registruoti transporto priemonę, kai perspėjimas lieka sistemoje, nepaisant to, kad jis tapo nebeaktualus, prieštarauja Chartijos 17 straipsnyje užtikrintai teisei į nuosavybę.

Svarba Chartijos taikymo ir strateginio bylinėjimosi kontekste. Chartijos 17 straipsnis gali būti taikomas siekiant apsaugoti asmenų teises į nuosavybę ir užtikrinti, kad šios teisės apribojimai būtų proporcingi ir būtini. Net ir administracinių teisės aktų, susijusių su transporto priemonių registracija, atveju, Chartija gali būti svarbi priemonė ginant asmens teises nuo neproporcingų ribojimų – tai parodo strateginio bylinėjimosi galimybes plečiant Chartijos taikymo lauką ir administracinės teisės bylose.

P.I. prieš Migracijos departamentą prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos²⁶

Faktinės aplinkybės. Trečiosios šalies pilietis P.I. teikdamas prašymą dėl pabėgėlio statuso Lietuvoje nurodė, kad savo kilmės šalyje turėjo konfliktą su korumpuota valdžios grupe dėl neapmokėtos didelės vertės sutarties. P.I. buvo baudžiamas už reikalavimą gražinti pinigus, tačiau teigia, kad šis procesas buvo politinio pobūdžio, nes jis pasipriešino su valdžia ir jėgos struktūromis susijusių asmenų korupciniais veiksmais. LVAT pateikė prejudicinį klausimą ESTT dėl priskiriamo politinio įsitikinimo sampratos.

Pagrindinės nuostatos: Chartijos 11 straipsnis (saviraiškos laisvė) ir Direktyva 2011/95/ES 10 straipsnis (politinių pažiūrų samprata).

ESTT išaiškinimas (C-280/21)²⁷. Pasipriešinimas korumpuotai grupei gali būti laikomas politinių pažiūrų išraiška, jei pareiškėjas yra persekiojamas dėl savo pasipriešinimo: ginčas turi būti vertinamas ne tik kaip komercinis, bet ir kaip politinis pasipriešinimas, jei jis kyla dėl prieštaravimo valdžios metodams ir politikai, t.y., yra opozicijos plačiąja prasme dalis. Pareiškėjui tenka našta įrodyti, kad jis yra laikomas politiniu priešininku ir kad valstybės institucijos laiko jo veiksmus politiniu pasipriešinimu.

Svarba Chartijos taikymo ir strateginio bylinėjimosi kontekste. Šis sprendimas rodo, kad Chartijos 11 straipsnis gali būti taikomas strateginiame bylinėjimesi, siekiant užtikrinti, kad asmenys, persekiojami dėl politinio pasipriešinimo, gautų teisę į prieglobstį. Tai suteikia galimybę naudoti Chartiją kaip įrankį kovojant su politiniu persekiojimu ir užtikrinant žmogaus teises, net jei persekiojimas prasideda iš ekonominių konfliktų.

UAB „Manpower Lit“ prieš E.S. ir kt.²⁸

Faktinės aplinkybės. Europos lyčių lygybės institutas (toliau – EIGE), įsteigtas pagal ES reglamentą, sudarė sutartį su privačia laikinojo įdarbinimo įmone, kad šie teiktų laikinų darbuotojų paslaugas. Ieškovai, penki laikinieji darbuotojai, atliko tas pačias funkcijas, kaip ir

nuolatiniai EIGE darbuotojai, tačiau už tai gavo gerokai mažesnę atlyginimą. Ieškovai teigė, kad buvo diskriminuojami, nes atliko tas pačias užduotis, tačiau gavo mažesnę atlyginimą. Darbo ginčų komisija priteisė sumokėti atlyginimo skirtumus, tačiau darbdavys atsisakė laikytis šio sprendimo, nurodydamas, kad EIGE negali būti laikoma „laikinojo darbo naudotoja“, kadangi ji yra ES agentūra. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas kreipėsi į ESTT dėl prejudicinio sprendimo.

Pagrindinės nuostatos. Chartijos 31 straipsnis (teisė į tinkamas darbo sąlygas) ir 47 straipsnis (teisė į veiksmingą teisinę gynybą), Direktyva 2008/104 (laikinojo darbo direktyva).

ESTT išaiškinimas (C-948/19)²⁹. EIGE, kaip ES agentūra, gali būti laikoma „laikinojo darbo naudotoja“, nes ji veikia kaip juridinis asmuo ir samdo darbuotojus. Be to, ji teikia paslaugas ir užsiima ekonomine veikla, todėl ji patenka į Direktyvos 2008/104 taikymo sritį, nepaisant to, kad ji yra viešojo sektoriaus subjektas. Laikinieji darbuotojai turi teisę naudotis tomis pačiomis darbo sąlygomis, kokios taikomos nuolatiniams darbuotojams, nepaisant to, kad EIGE juos įdarbina per laikinojo įdarbinimo įmonę. Direktyvos nuostatos turi būti aiškinamos atsižvelgiant į Chartijos 31 straipsnį, garantuojant darbuotojams tinkamas darbo sąlygas, ir Chartijos 47 straipsnį, užtikrinant teisę į veiksmingą teisinę gynybą, jei darbuotojų teisės pažeidžiamos.

Svarba Chartijos taikymo ir strateginio bylinėjimosi kontekste. Laikinieji darbuotojai gali naudoti Chartiją kaip įrankį siekiant apsisaugoti nuo diskriminuojančių darbo sąlygų ir užsitikrinti veiksmingą gynybą. Ši byla taip pat parodo, kaip Chartija gali būti naudojama ginant darbuotojų teises ES institucijų ir agentūrų kontekste. Be to, valstybių narių teismai turi vertinti, ar organizacija, pasitelkianti laikinus darbuotojus, atitinka „ekonominės veiklos“ požymius, nepaisant jos viešojo teisinio statuso.

UAB „Ecoservice Klaipėda“ prieš UAB „Klaipėdos regiono atliekų tvarkymo centras“³⁰

Faktinės aplinkybės. Neringos savivaldybė paskelbė tarptautinį konkursą komunalinių atliekų surinkimo ir išvežimo paslaugoms. Ecoservice, konkurse užėmusi antrą vietą, nesutikdama su perkančiosios organizacijos sprendimu, teigė, kad Grupė (laimėjusi konkurse) neturėjo reikiamos kvalifikacijos ir neteisingai pateikė informaciją. Ecoservice norėjo gauti informaciją apie Grupės pasiūlymą, tačiau dalis duomenų buvo laikomi konfidencialiais. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas kreipėsi į ESTT dėl vienuolikos prejudicinių klausimų, siekdamas išaiškinti dėl konfidencialių duomenų apsaugos ir veiksmingos teisminės gynybos derinimo.

Pagrindinės nuostatos. Chartijos 7 straipsnis (teisė į privatų gyvenimą), 47 straipsnis (teisė į veiksmingą teisinę gynybą), Direktyvos 2014/24/ES (viešųjų pirkimų direktyva) ir 89/665/ES (viešųjų pirkimų ginčų sprendimo mechanizmas).

ESTT išaiškinimas (C-927/19)³¹. Perkančioji organizacija gali saugoti konfidencialius duomenis, tačiau tiekėjas turi pagrįsti, kodėl informacija yra komercinė paslaptis. Nelaimėjęs dalyvis turi gauti tiek informacijos, kiek būtina ginčyti sprendimą sudaryti sutartį su kitu dalyviu, o konfidencialumas turi būti saugomas proporcingai, kad nebūtų pažeidžiama teisė į gynybą. Teismui tenka užduotis vertinti, ar perkančioji organizacija teisingai atskleidė duomenis, užtikrinant, kad tai nepažeidžia proporcingumo principo ir Chartijos 7 bei 47 straipsnių.

Svarba Chartijos taikymo ir strateginio bylinėjimosi kontekste. Chartijos 7 ir 47 straipsniai gali būti taikomi užtikrinti, kad tiekėjai turėtų galimybę gauti pakankamai informacijos ir efektyviai ginti savo teises, tuo pačiu saugant kitų tiekėjų konfidencialumą ir privatų gyvenimą. Chartija tampa įrankiu, užtikrinančiu pusiausvyrą ir proporcingumą tarp konkurencijos ir teisės į teisingą gynybą viešųjų pirkimų srityje.

Paminėtina, jog be kreipimosi į ESTT, galima naudotis ir kitomis strateginėmis priemonėmis, tokiomis kaip skundų teikimas Europos Komisijai bei peticijos Europos Parlamentui. Šios priemonės gali būti naudojamos kaip dalis strateginio bylinėjimosi proceso, siekiant užtikrinti, kad valstybės narės atitiktų ES žmogaus teisių standartus, įskaitant ir ES Chartiją.

Skundų teikimas Europos Komisijai yra galinga priemonė, nes ji suteikia galimybę priversti Komisiją veikti ir reikalauti, kad valstybė narė pakeistų savo praktiką arba teisės aktus, kurie pažeidžia ES teisę. Tai ypač svarbu žmogaus teisių srityje, kai gali būti pažeistos pagrindinės teisės, pavyzdžiui, identifikuota diskriminacija ar asmens laisvės ir privatumo apsaugos pažeidimai. Tuo tarpu, peticijos gali būti naudojamos kaip priemonė inicijuoti diskusijas ir politinį spaudimą dėl tam tikrų teisės aktų ar veiksmų. Nors peticijos neturi tiesioginės teisinės galios, jos gali sukurti politinį spaudimą ir paskatinti Europos Parlamentą atlikti tyrimus ar daryti poveikį valstybių narių politikai.

Nors Lietuvoje šios strateginio bylinėjimosi priemonės yra naudojamos siekiant užtikrinti žmogaus teisių apsaugą ir teisinį pokytį, tikslų statistinių duomenų apie jų naudojimo mastą nėra viešai pateikiama. Dėl šios priežasties sunku tiksliai įvertinti, kiek šios priemonės yra išnaudojamos Lietuvoje.

3 skyrius. ES pagrindinių teisių chartijos taikymas Lietuvoje ir ES šalyse: iššūkiai, ateities perspektyvos ir strateginio bylinėjimosi galimybės

Lietuvos, kaip ir kitų Europos Sąjungos šalių, kontekste ES pagrindinių teisių chartijos taikymas išlieka nevienodas. Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūros 2024 m. duomenimis³², ES šalių pastangos taikant Chartiją dažnai būna fragmentiškos, be aiškių struktūrų ir terminų. Nors teisminiai organai pradėjo taikyti Chartiją, taikymo dažnis ir metodai valstybėse skiriasi. Pažymėtina, kad ir Europos Teisingumo Teismo praktika daro įtaką Chartijos taikymui nacionaliniuose teismuose, ypač tokiose teisės srityse, kaip prieiga prie teisingumo, teisė į teisingą teismą (47 straipsnis) ar privataus gyvenimo apsauga (7 straipsnis).

Nacionaliniai teismai linkę taikyti Chartiją, kai nacionalinė teisė neturi aiškių nuostatų dėl pagrindinių teisių. Pavyzdžiui, Bulgarijos teismai naudojo Chartiją pripažindami tos pačios lyties asmenų santuokas, sudarytas užsienyje, kai nacionalinė teisė to nereguliavo – šiuo atveju Chartija tapo stipriu įrankiu situacijoje, kai nacionalinės teisės aktai nesuteikė pakankamos apsaugos. Kiti pavyzdžiai ES šalyse rodo, jog, pavyzdžiui, Kipras remiasi Chartija sprendžiant privatumo (7 str.), duomenų apsaugos (8 str.) ir saviraiškos laisvės (11 str.) pažeidimus, o Airija naudoja ją prieglobsčio teisėms (18 str.) apsaugoti, kai nacionalinė teisė nesuteikia pakankamos gynybos. Vokietijos teismai neretai taiko 47 straipsnį, siekdami užtikrinti minimalias informacijos suteikimo garantijas Europos arešto orderio išdavimo metu, o Italija pasitelkė Chartijos 7 ir 20 straipsnius naikinant užsieniečių teises pažeidžiančias nacionalines nuostatas. Prancūzijoje Chartija buvo taikoma sprendžiant teisės į gyvenamąją vietą klausimus, kai buvo pažeista privatumo teisė (7 str.), o Nyderlandai ja rėmėsi ginant žodžio laisvę (11 str.) ir prieigą prie teisingumo (47 str.). Kai kurios šalys, tokios kaip Bulgarija ir Slovėnija, įtraukė Chartiją į nacionalinių teisės aktų vertinimą, ypač ekonomikos srityje, nagrinėdamos kainų reguliavimą ir informatorių apsaugą³³. Vis dėlto, Chartijos taikymas vertinant nacionalinius teisės aktus skirtingose šalyse nėra nuoseklus, kas rodo tam tikras spragas jos integravime ir už teismų ribų.

Kalbant apie Lietuvos situaciją, iš atlikto tyrimo matyti, jog ES pagrindinių teisių chartiją savo praktikoje naudoja visų grandžių teismai bei proceso šalys. Įdomu ir tai, kad pastebimas ir tam tikras Chartijos naudojimas vietos ir regioniniu lygmeniu, pavyzdžiui, Vilniaus savivaldybė savo 2023–2025 metų strateginiame veiksmų plane³⁴ remiasi Chartijos nuostatomis kartu su kitais tarptautiniais ir nacionaliniais teisės aktais, kas gali suponuoti ateities tendenciją plėtoti Chartijos taikymą ne tik teismų, bet ir viešojo administravimo srityje.

Nepaisant to, šiuo metu Lietuvoje, kaip ir daugelyje kitų ES valstybių narių, Chartijos naudojimas, ypač strateginiame bylinėjimesi, yra palyginti ribotas, o jos potencialas – nerealizuotas, nors ji turi tokią pačią teisinę galią kaip ir ES sutartys. Nacionaliniai teismai privalo taikyti Chartiją tais atvejais, kai nagrinėjamos bylos patenka į ES teisės reguliavimo sritį, tačiau praktikoje Chartijos taikymas strateginiame bylinėjimesi yra ribotas dėl kelių galimų priežasčių:

1. **Žinių stoka** tarp teisininkų (advokatų, prokurorų ir teisėjų) bei pilietinės visuomenės organizacijų: Chartijos taikymo galimybės ne visada suprantamos ar įvertinamos, ypač nacionaliniuose ginčiuose, kuriuose nėra tiesioginio ryšio su ES teisės aktais. Kai kurie teisininkai Chartiją traktuoja kaip „papildomą“, o ne „privalomą“ teisės aktą. Tai ypač pastebima diskriminacijos bylose ar bylose, susijusiose su socialinėmis teisėmis, kur Chartijos 21 ir 34 straipsniai galėtų būti svarbūs, bet dažnai lieka nepanaudoti.
2. **Nežinojimas, kaip rasti ES teisės „kabliuką“**, kuris pateisintų Chartijos taikymą.
3. **Nenoras kreiptis į ESTT**: teisėjai dažnai vengia prejudicinių klausimų teikimo ESTT, galimai, nes tai reikalauja papildomų išteklių ir gali sukelti politinį jautrumą, kuris gali kilti dėl nacionalinių teisinių normų peržiūros Chartijos pagrindu.

Tai, kad Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijai vis dar nėra suteikiama pakankamai dėmesio, gali rodyti esmines problemas teisinėje praktikoje, kurios gali turėti įtakos ne tik teisės aiškinimui, bet ir strateginio bylinėjimosi plėtrai, kadangi yra praleidžiama galimybė remiantis Chartijos teikiamomis priemonėmis atkreipti dėmesį į sisteminius iššūkius.

Lietuvos teismuose, taip pat ir kitose Europos Sąjungos šalyse, galima pastebėti, kad, nors pareiškėjai nurodo Chartiją, teismai ne visada į ją atsižvelgia sprendimuose. Tai kelia klausimą, ar teismai supranta Chartijos svarbą ir jos taikymo ribas bei ar geba įvertinti šio teisės akto potencialą strateginiame bylinėjimesi. Galimai nacionalinių teismų požiūris į Chartiją yra pernelyg formalus – Chartija yra laikoma tik „papildoma“ teise. Toks požiūris į Chartiją turi reikšmingų pasekmių strateginiam bylinėjimuisi. Kai teismai ignoruoja Chartiją arba neatsižvelgia į ją, tai riboja galimybes naudoti šį instrumentą žmogaus teisių apsaugai. Atitinkamai, nepakankamas Chartijos taikymas strateginiame bylinėjimesi nekuria gerosios praktikos, kuria vėliau galėtų remtis ir kiti teismai, ir proceso šalys, ir teisininkai. Be to, tokia situacija gali sukurti teisinį vakuumą, kai pareiškėjai negeba pasinaudoti visomis teisėmis, kurios jiems priklauso pagal ES teisę, ir galbūt praleidžia galimybę užsitikrinti teisingą sprendimą remiantis Chartijos nuostatomis (pavyzdžiui, vos 5% visų bylų, susijusių su diskriminacijos klausimu, teisių gynybai buvo pasitelkta Chartija).

Pastebėtina ir tai, jog teismai ne visada pakankamai siekia išplėsti Chartijos taikymą ne tik individualiuose bylinėjimosi atvejuose, bet ir plačiau – kaip įrankį sisteminiams pokyčiams. Tai gali būti pastebima, pavyzdžiui, šiose srityse:

- **Migracija:** Nors Chartija taikoma tam tikrų migracijos klausimų sprendime, teismai ne visada siekia formuoti nuoseklių precedentų, kurie galėtų turėti ilgalaikį poveikį migracijos teisės taikymui. Pavyzdžiui, nors teismai gana dažnai remiasi Chartija teikdami sprendimus dėl prieglobstį prašančių asmenų teisių, teisinės praktikos neformuoja nuosekliai, todėl šiuo atveju strateginis bylinėjimasis yra nepakankamai išnaudojamas. Teismų sprendimai dažnai priklauso nuo konkrečių bylos aplinkybių, o ne nuo platesnės teisinės praktikos formavimo, kad būtų užtikrinta nuosekli žmogaus teisių apsauga migracijos kontekste.
- **Darbuotojų teisės:** Nors Chartija gali būti taikoma darbo sąlygų ginčams, kai kurios darbo teisės sritys, ypač susijusios su saugiomis darbo sąlygomis ir atlyginimais, ne visada gauna pakankamai dėmesio iš teismų. Chartijos 30 straipsnis užtikrina darbuotojų teisę į tinkamas darbo sąlygas, tačiau daugelis bylų nesukuria precedento, kad teismai galėtų nuosekliai taikyti Chartiją ir priversti pakeisti netinkamus nacionalinius teisės aktus.
- **Duomenų apsauga:** Nors Chartijos 8 straipsnis saugo teises, susijusias su asmens duomenų apsauga, ne visi teismai taiko ją pakankamai nuosekliai. Pavyzdžiui, teismai dažnai remiasi nacionaliniais teisės aktais arba kitais tarptautiniais dokumentais, o Chartija yra taikoma tik kaip papildomas argumentas, o ne kaip pagrindinis įrankis, siekiant garantuoti žmogaus teisių apsaugą šioje srityje.

Šios spragos rodo, kad teismai nepakankamai išnaudoja Chartijos potencialą, nes ne visada siekiama formuoti nuoseklius precedentes, kurie galėtų užtikrinti ilgalaikį teisinį pokytį. Teismai ne kiekvienu atveju pasirūpina užtikrinti, kad jų sprendimai ne tik spręstų konkretų ginčą, bet ir prisidėtų prie platesnės teisinės praktikos kūrimo, kas galėtų turėti įtakos žmogaus teisių apsaugai tiek nacionaliniu, tiek ES lygmeniu.

Chartija, kaip pagrindinių žmogaus teisių apsaugos priemonė, turi didelį potencialą būti naudojama strateginiam bylinėjimuisi siekiant socialinių pokyčių, sisteminių teisės aktų koregavimo ir teisės aktų prieštaravimų sprendimo. Norint pritaikyti Chartiją strateginio bylinėjimosi tikslams, galima remtis šiais pavyzdžiais, kurie pademonstruoja, kaip Chartija gali būti naudojama siekiant socialinių pokyčių, sisteminių teisės aktų koregavimo ar teisės aktų prieštaravimų panaikinimo:

- **Socialinių pokyčių skatinimas.** Vienas iš pirmųjų ir akivaizdžių būdų, kaip Chartija gali būti naudojama strateginiam bylinėjimuisi, yra kovos su diskriminacija skatinimas. Chartijos 21 straipsnis (diskriminacijos uždraudimas) gali būti taikomas siekiant užtikrinti, kad nacionaliniai įstatymai, reglamentuojantys socialines išmokas ar darbo rinką, nepažeistų mažumų teisių. Jeigu identifikuojama galima diskriminacija, advokatai gali remtis Chartija, kad inicijuotų teises procedūras, kuriomis siekiama panaikinti diskriminacines praktikas ir skatinti socialinį teisingumą.
- **Sisteminis teisės aktų koregavimas.** Aplinkosaugos srityje, kur Chartija taip pat gali atlikti svarbų vaidmenį, galima pasinaudoti 37 straipsniu siekiant koreguoti teisės aktus, kurie neatitinka šiuolaikinių aplinkosaugos standartų. Pavyzdžiui, jeigu nacionaliniai įstatymai leidžia didelį taršos lygį arba nesuteikia teisinio pagrindo kovai su aplinkosaugos problemomis, Chartija suteikia pilietinės visuomenės organizacijoms įrankius imtis strateginio bylinėjimosi siekiant teisinio pokyčio.

Taip pat šiuolaikinėje visuomenėje dažnai kyla klausimų dėl asmens duomenų apsaugos, ypač susijusių su technologijų plėtra ir privatumo pažeidimais. Čia Chartijos 7 straipsnis (teisė į privatų gyvenimą) gali būti naudojamas siekiant peržiūrėti ir pakeisti teisės aktus, kurie nepakankamai užtikrina asmens duomenų apsaugą. Jeigu esami teisės aktai nesuteikia tinkamo teisinio pagrindo, kaip, pavyzdžiui, neapibrėžiama, kaip turi būti tvarkomi asmens duomenys, advokatai galėtų remtis Chartija siekdami griežtesnių įstatymų priėmimo arba įstatymų reformų šioje srityje.

Šie pavyzdžiai rodo, kaip strateginis bylinėjimasis, pasitelkiant Chartiją, gali tapti veiksmingu įrankiu ne tik ginant asmenų teises, bet ir keičiant netinkamą teisės sistemą, užtikrinant, kad Europos Sąjungos teisės aktai būtų taikomi nuosekliai ir teisingai visose valstybėse narėse. Naudodamiesi Chartija, organizacijos ir teisininkai gali ne tik pasiekti teisingumą konkrečiuose bylinėjimosi atvejuose, bet ir skatinti platesnius socialinius ir teisinius pokyčius, kurie padėtų užtikrinti, kad pagrindinės teisės būtų gerbiamos visose Europos valstybėse.

Norint gerinti dabartinę situaciją ir užtikrinti, kad Chartija būtų plačiau ir tinkamai taikoma strateginiame bylinėjimesi, rekomenduotina:

1. **Teisininkų ir teisėjų švietimas:** reikėtų rengti specializuotus mokymus tiek teisėjams, tiek praktikuojantiems teisininkams, kad būtų užtikrinta, jog jie supranta Chartijos taikymo svarbą ir gali ją naudoti žmogaus teisių apsaugai strateginio bylinėjimosi metu.

Teisėjai turi būti skatinami gilinti įsitikimą, kad Chartija nėra tik „papildoma“ teisė, bet galingas instrumentas, kurį reikia taikyti priimant sprendimus.

2. **Didesnis dėmesys Chartijos taikymui:** teismai turi būti skatinami atidžiai vertinti, kaip Chartija gali būti naudinga praktikoje. Teismų jurisprudencijoje turėtų būti aiškiai išdėstyti argumentai, kodėl Chartija yra aktuali, ir pateikti išsamūs paaiškinimai, kai ji nėra taikoma.
3. **Aiškios procedūros ir visuomenės informuotumo didinimas:** reikalingos aiškios gairės ir teisininkams, ir pilietinei visuomenei, kaip prašyti prejudicinio sprendimo ir kaip turi būti pateikiami teisiniai argumentai, kad teismas galėtų kreiptis į ESTT. Tai padėtų ne tik pareiškėjams, bet ir teismams geriau suprasti, kada ir kodėl reikia kreiptis į ESTT.

Nuolatiniai mokymai ir informuotumo didinimas apie Chartijos taikymą strateginiame bylinėjimesi galėtų padėti siekti efektyvesnio Chartijos taikymo: pavyzdžiui, platesnis Chartijos taikymas teismuose gali sukelti didelį poveikį, nes, remiantis teismų sprendimais, dažnai kyla poreikis peržiūrėti nacionalinius įstatymus. Paminėtina, jog *Civil Liberties Union for Europe (Liberties)*, pilietinės visuomenės organizacija, parengė vadovą³⁵, kaip naudoti Chartiją strateginiam bylinėjimuisi. Tai rodo augančią Chartijos svarbą kaip įrankį strateginiam bylinėjimuisi visoje ES, ypač civilinės visuomenės ir žmogaus teisių gynėjams.

4. **Strateginis Chartijos taikymas:** Praktikuojantys teisininkai ir organizacijos, dirbančios su žmogaus teisėmis, turi būti skatinami aktyviau naudoti Chartiją, kad pasiektų teisingumą, ypač sudėtingose ir kompleksinėse bylose. Tai apima tiek kreipimąsi į ESTT, tiek strateginį teisinių argumentų kūrimą, kad būtų užtikrinta, jog žmogaus teisės būtų gerbiamos ir ginamos ES lygmeniu.

ŠALTINIAI

¹ Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija, 2012 m. spalio 26 d. OL 2016/C 202/1, prieiga per internetą: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX%3A12012P%2FTXT>>

² Lisabonos sutartis, iš dalies keičianti Europos Sąjungos sutartį ir Europos bendrijos steigimo sutartį, pasirašyta Lisabonoje, 2007 m. gruodžio 13 d. OL C 306, prieiga per internetą: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=OJ:C:2007:306:TOC>>

³ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, 1950 m. lapkričio 4 d., prieiga per internetą: <https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_lit>

⁴ Sutartis dėl Europos Sąjungos, 1992 m. liepos 29 d. *OJ C 191*, prieiga per internetą: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:11992M/TXT>>

⁵ Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo, 2016 m. birželio 7 d. *OL C 202*, prieiga per internetą: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=celex%3A12016ME%2FTXT>>

⁶ When does the Charter apply? European Commission, prieiga per internetą: <https://commission.europa.eu/aid-development-cooperation-fundamental-rights/your-fundamental-rights-eu/eu-charter-fundamental-rights/when-does-charter-apply_en>

⁷ ESTT 2031 m. vasario 26 d. sprendimas byloje *Åklagaren prieš Hans Åkerberg Fransson* Nr. C-617/10, ECLI:EU:C:2013:105, prieiga per internetą: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A62010CJ0617>>

⁸ ESTT 2014 m. balandžio 8 d. sprendimas sujungtose bylose *Digital Rights Ireland Ltd prieš Minister for Communications, Marine and Natural Resources ir kt. ir Kärntner Landesregierung ir kt.* Nr. C-293/12 ir C-594/12, ECLI:EU:C:2014:238, prieiga per internetą: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62012CA0293&qid=1740408551507>>

⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. gegužės 28 d. Aktualūs Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktikos baudžiamosiose bylose aspektai Nr. TT-B-49. Teismų praktika. 2019, 49, p. 700-737, prieiga per internetą: <https://www.infolex.lt/tp/1727998#B_0>

¹⁰ Europos Sąjungos Teisingumo Teismo jurisdikcija. Europos Parlamentas, prieiga per internetą: <<https://www.europarl.europa.eu/factsheets/lt/sheet/12/europos-sajungos-teisingumo-teismo-jurisdikcija>>

¹¹ Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo, 2016 m. birželio 7 d. *OL C 202*, 279 str., prieiga per internetą: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=celex%3A12016ME%2FTXT>>

¹² ESTT 2024 m. vasario 29 d. sprendimas byloje *M. D. prieš UAB „Tez Tour“* Nr. C-299/22, ECLI:EU:C:2024:181, prieiga per internetą: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/HTML/?uri=CELEX:62022CJ0299>>

¹³ Lietuvos apeliacinio teismo 2024 m. lapkričio 12 d. nutartis, priimta civilinėje byloje Nr. e2-851-467/2024, prieiga per internetą: <https://www.infolex.lt/tp/2278164#B_0>

¹⁴ Šiaulių apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2024 m. lapkričio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-263-616/2024, prieiga per internetą: <https://www.infolex.lt/tp/2276929#B_0>

¹⁵ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2024 m. birželio 13 d. nutartis administracinėje byloje Nr. eA-1031-821/2024, prieiga per internetą: <https://www.infolex.lt/tp/2251443#B_0>

-
- ¹⁶ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2022 m. sausio 5 d. nutartis administracinėje byloje Nr. eA-694-822/2021 Administracinė jurisprudencija. 2022, 43, p. 394-416, prieiga per internetą: <<https://www.infolex.lt/tp/2051209>>
- ¹⁷ ESTT 2021 m. liepos 8 d. sprendimas byloje *BB prieš Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministeriją* Nr. C-166/20, ECLI:EU:C:2021:554, prieiga per internetą: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX%3A62020CJ0166&qid=1736253154044>>
- ¹⁸ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2022 m. liepos 28 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. A-1091-822/2022 Administracinė jurisprudencija. 2022, 44, p. 49-61, prieiga per internetą: <<https://www.infolex.lt/tp/2097940>>
- ¹⁹ ESTT 2022 m. birželio 30 d. sprendimas byloje *M.A. prieš Valstybės sienos apsaugos tarnybą* Nr. C-72/22, ECLI:EU:C:2022:505, prieiga per internetą: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX%3A62022CJ0072&qid=1736253154044>>
- ²⁰ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2023 m. rugpjūčio 3 d. apžvalga Administracinė jurisprudencija. 2023, 44, p. 443-462, prieiga per internetą: <https://www.infolex.lt/tp/2182531#B_0>
- ²¹ ESTT 2022 m. rugpjūčio 1 d. sprendimas byloje *OT prieš Vyriausiąją tarnybinės etikos komisiją* Nr. C-184/20, ECLI:EU:C:2022:601, prieiga per internetą: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/lt/TXT/?uri=CELEX:62020CJ0184>>
- ²² Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2024 m. liepos 18 d. apžvalga Administracinė jurisprudencija. 2024, 46, p. 400-418, prieiga per internetą: <https://www.infolex.lt/tp/2258673#B_0>
- ²³ ESTT 2023 m. rugsėjo 7 d. sprendimas byloje *A.G. prieš Lietuvos Respublikos generalinę prokuratūrą* Nr. C-162/22, ECLI:EU:C:2023:631, prieiga per internetą: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/SUM/?uri=CELEX%3A62022CJ0162_RES&qid=1740407316702>
- ²⁴ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2023 m. balandžio 11 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. eI-2-492/2023 Administracinė jurisprudencija. 2023, 45, p. 51-72, prieiga per internetą: <<https://www.infolex.lt/tp/2156129>>
- ²⁵ ESTT 2022 m. gruodžio 15 d. sprendimas byloje *Regionų apygardos administracinio teismo Kauno rūmai prieš Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministeriją* Nr. C-88/21, ECLI:EU:C:2022:982, prieiga per internetą: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX:62021CJ0088>>
- ²⁶ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2023 m. birželio 14 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. eA-1191-624/2023 Administracinė jurisprudencija. 2023, 45, p. 261-282, prieiga per internetą: <<https://www.infolex.lt/tp/2172590>>
- ²⁷ ESTT 2023 m. sausio 12 d. sprendimas byloje *P. I. prieš Migracijos departamentą* Nr. C-280/21, ECLI:EU:C:2023:13, prieiga per internetą: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62021CJ0280>>
- ²⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2022 m. vasario 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-116-684/2022, prieiga per internetą: <<https://www.infolex.lt/tp/2062564>>
- ²⁹ ESTT 2021 m. rugsėjo 7 d. sprendimas byloje *UAB „Manpower Lit“ prieš E.S. ir kt.* Nr. C-948/19, ECLI:EU:C:2021:906, prieiga per internetą: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62019CJ0948&qid=1740407917139>>

³⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2022 m. sausio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-185-916/2022. Teismų praktika. 2022, 57, p. 293-333, prieiga per internetą: <<https://www.infolex.lt/tp/2052997>>

³¹ ESTT 2021 m. lapkričio 11 d. sprendimas byloje *UAB „Ecoservice Klaipėda“ prieš UAB „Klaipėdos regiono atliekų tvarkymo centras“* Nr. C-927/19, ECLI:EU:C:2021:700, prieiga per internetą: < <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX%3A62019CJ0927&qid=1736253154044>>

³² The Fundamental Rights Report 2024, European Union Agency for Fundamental Rights, prieiga per internetą: <https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2024-fundamental-rights-report-2024_en.pdf>

³³ *Ibidem*

³⁴ Žmogaus teisių komisijos veiklos planas 2023–2025, Vilniaus miesto savivaldybės Žmogaus teisių komisija, Nr. 2/9/23 (1.1.43E-T1), 2023 m. vasario 23 d., prieiga per internetą: < <https://vilnius.lt/savivaldybe/posedziu-protokolai/vilniaus-miesto-savivaldybes-zmogaus-teisiu-komisija>>

³⁵ Relying on the EU Charter of Fundamental Rights for Human Rights Litigation. A Handbook for Civil Society Organisations and Rights Defenders, Civil Liberties Union for Europe, 2023 m., prieiga per internetą: <<https://www.liberties.eu/en/stories/handbook-eu-charter/44813>>